

URSZULA KLATKA

ARCHIWUM WIKTORA WEINTRAUBA W BIBLIOTECĘ
JAGIELLOŃSKIEJ

Kiedy staram się podsumować dzieje mego życia, nie sposób opędzić mi się przed dwoma wnioskami. Jeden z nich to ten, że byłem w życiu szczególnie fortunny. [...] Oszczędzone mi było znalezienie się pod okupacją niemiecką. Dane mi było pracować na jednym z najlepszych uniwersytetów świata. A równocześnie gnębi mnie poczucie, że w tych warunkach zrobiłem mało, że mój dorobek naukowy jest stosunkowo skromny. Dużo zawiniło tu moje rozstrzelanie zainteresowań¹.

Materiały archiwalne przekazane Bibliotece Jagiellońskiej w 2004 roku przez wdowę po Wiktorze Weintraubie, dr Marię Ewelinę z Żółtowskich Weintraubową, zdają się w sposób wyrazisty przeczyć opinii o skromności dorobku naukowego W. Weintrauba zawartej w przytoczonym powyżej cytacie ze *Szkiću do autobiografii*, potwierdzają natomiast wnikliwość, sumiennosc i ciekawosc badawczą uczzonego.

Przesłane z Bostonu drogą morską materiały, pomieszczone w 37 kartonach, kufrach i walizkach, przejrzone uprzednio przez Z. Pietrzyka w trakcie jego pobytu w USA, na przełomie 2006 i 2007 roku zostały wstępnie uporządkowane według norm systemu bibliotecznego i podzielone na 433 jednostki rękopiśmienne. 419 spośród nich bezpośrednio związanych jest z archiwum prywatnym W. Weintrauba, natomiast 14 to fragment archiwaliów z nowojorskiej Fundacji Alfreda Jurzykowskiego.

W archiwum osoby, a do takich omawiany zespół archiwaliów niewątpliwie należy, trudno oddzielić papiery charakteryzujące jej działalność naukową, publiczną czy dydaktyczną od materiałów prywatnych. Zarówno te osobiste, jak i te dotyczące życia publicznego z powodzeniem służą biografom, historykom czy filmowcom.

Najwcześniejszy dokument dotyczący osoby W. Weintrauba to dowód osobisty pochodzący z 1939 roku. Niestety, z powodu tułaczki wojennej, z lat dziecięcych i młodzieńczych

¹ W. Weintraub, *Szkić autobiografii*, [w:] *O współczesnych i o sobie. Wspomnienia, sylwetki, szkice*, oprac. i wstęp S. Barańczak, Kraków 1994, s. 40.

zachowały się jedynie fotografie. Wśród papierów prywatnych W. Weintrauba znalazły się takie dokumenty osobiste jak np. odpis aktu urodzenia wystawiony w 1947 roku, karta dziennikarska pochodząca z 1943 roku z Izraela, książeczka wojskowa, paszporty z lat 1955–1976, karty członkowskie bibliotek, legitymacje Zrzeszenia Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w Wielkiej Brytanii z 1948 roku, karty członkowskie The International Pen Club z 1950 roku oraz Związku Polskich Pisarzy za Granicą z 1955 roku. Z późniejszych lat pochodzą dyplomy poświadczające osiągnięcia w pracy badawczej. W 1954 roku Harvard University, na którym przepracował kolejnych 26 lat pracy, przyznał Weintraubowi tytuł doktora *honoris causa*, w 1966 roku polski filolog został wyróżniony American Honorarium Citation, a w 1983 American Association for the Advancement of Slavic Studies uhonorowało go Award for Distinguished Contribution to Slavic Studies. W mniej urzędowej, osobistej tonacji pozostaje notatnik z zapiskami z podróży po Europie z 1958 roku, w których odnaleźć można nie tylko nazwiska spotykanych osób, ale też klimat odwiedzanych miejsc.

Związki W. Weintrauba z Uniwersytetem Jagiellońskim datują się od 1925 roku, kiedy to po zdaniu matury w rodzinnym Zawierciu podjął studia polonistyczne, zakończone magisterium w 1929 roku. Ten rok był również momentem jego debiutu w dziedzinie krytyki literackiej na łamach „Języka Polskiego”. Rozprawa zatytułowana *Styl Jana Kochanowskiego*, napisana pod opieką prof. Ignacego Chrzanowskiego, stała się podstawą uzyskania tytułu doktora filozofii UJ w 1930 roku. Wśród dokumentów osobistych potwierdzających początki kariery naukowej W. Weintrauba znajduje się dyplom doktorski. 50 lat później w 1980 roku na Wydziale Filologicznym UJ miało miejsce odnowienie doktoratu macierzystej uczelni, o czym świadczą zachowane dyplomy oraz fotografie.

Tuż po wojnie, w trakcie pobytu w Londynie od wiosny 1945 roku, W. Weintraub zdecydował się powrócić do pracy badawczej i dydaktycznej, prowadząc kursy dla nauczycieli oraz głosząc wykłady na Uniwersytecie Londyńskim. Przełomowym momentem w jego karierze naukowej stał się w 1950 roku wyjazd w charakterze *visiting lecturer* na Harvard University do Cambridge w Stanach Zjednoczonych, gdzie w 1954 roku objął posadę profesora nadzwyczajnego języków i literatur słowiańskich.

Ślady polemik badawczych, wymiany lektur oraz dysput krytycznych można odnaleźć w korespondencji z pozostającymi w kraju oraz przebywającymi na obczyźnie polonistami. W 20 listach Manfreda Kridla z lat 1944–1956 przewijają się wątki pracy i życia polskiego naukowca w środowisku amerykańskim. Istotnym z perspektywy badań nad polonistyką w Stanach Zjednoczonych jest zespół 274 listów poprzednika Cz. Miłosza na wydziale literatur i języków słowiańskich Berkeley University – Wacława Lednickiego. Listy te pochodzą z lat 1949–1964, kiedy to Lednicki zajmował posadę profesora na uniwersytecie kalifornijskim w Berkeley. W środowisku naukowym Harvardu w sposób wyjątkowo wyrazisty był obecny językoznawca pochodzenia rosyjskiego Roman Jakobson, którego 24 listy i pocztówki pisane po rosyjsku w latach 1953–1977 są dowodem na dynamikę kierunków rozwoju amerykańskiej slawistyki.

„Katedra Weintrauba – napisała Zofia Stefanowska – stała się wkrótce najlepszym ośrodkiem polonistycznym zagranicą. [...] była nie tylko ośrodkiem dydaktycznym, również instytucją do spraw kultury polskiej w Stanach Zjednoczonych. Stypendia, zatrudnie-

nie Polaków i polonistów, publikacje, rocznice, konferencje – wszystko to trafiało na biurko Weintrauba². Materiały do działalności dydaktycznej, wśród których można znaleźć opinie o pracach studentów, przygotowywane dla nich testy egzaminacyjne czy notatki do wykładów, mieszczące się w 8 woluminach, dotyczą okresu pracy na Harvard University w latach 1950–1978. Od 1953 roku datuje się praca w Komitecie redakcyjnym specjalistycznego czasopisma „Harvard Slavic Studies”. Jej liczne ślady znajdują się w korespondencji W. Weintrauba.

Interesującymi dokumentami, świadczącymi o niekwestionowanym autorytecie W. Weintrauba w dziedzinie literatury, są pisma Komitetu Noblowskiego Akademii Szwedzkiej z lat 1964–1969, zawierające prośby o wskazanie kandydata do literackiej Nagrody Nobla w latach 1965–1970.

W. Weintraub zaangażowany był w życie Polonii amerykańskiej; na podstawie archiwaliów można ustalić, że brał udział w pracach założonego w 1942 roku przez członków Polskiej Akademii Umiejętności Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce, wygłaszając odczyty m.in. o Stefanie Żeromskim pt. *Po dwudziestu pięciu latach*, w 1969 roku, w 100. rocznicę urodzin Stanisława Wyspiańskiego, wraz z prof. Ireną Sławińską i prof. Riccardem Picchio wziął udział w sympozjone *Stanisław Wyspiański wczoraj i dziś*. Tego roku wygłosił też dla członków Instytutu odczyt o Kazimierzu Wierzyńskim poświęcony jego pamięci.

Był członkiem działającego w Londynie Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie; w archiwaliach znajdują się fragmenty korespondencji Weintrauba z członkami Związku oraz sprawozdania, odezwy, listy członków, apele, plakaty anonsujące spotkania dyskusyjne oraz biuletyny związkowe. Między innymi w 1948 roku Weintraub uczestniczył w spotkaniu zatytułowanym *Pisarze wobec przełomu i rozterki*, które odbyło się przy Okrągłym Stole. W Instytucie gen. Sikorskiego w Londynie w 1956 roku zaprezentował odczyt *Mickiewicz and Two Masterpieces*. Wykazy książek, polemiki oraz korespondencja ze Stefanią Kosowską związane są z datującą się od 1977 roku działalnością W. Weintrauba jako jurora literackiej nagrody londyńskich „Wiadomości”.

W swoich wystąpieniach podnosił również kwestie związane z ówczesną sytuacją polityczną, biorąc m.in. udział w 1952 roku w sympozjum zorganizowanym przez Committee on International Relation, na którym to sympozjum wygłosił referat *Soviet Cultural Imperialism in Poland*. Tematyka sowietologiczna obecna jest także w twórczości Weintrauba od 1948 roku, kiedy opublikował rozprawę *Blaski i nędze dziejów życia prof. Tarlego*³.

Pokaźnym i ciekawym, choć trudnym do opracowania, zespołem archiwaliów jest 77 woluminów materiałów warsztatowych, wśród których można znaleźć notatki do przygotowywanych publikacji, wypisy, adresy bibliograficzne, wycinki prasowe, fotokopie np. *Księgi protokołowej Towarzystwa Demokratycznego Wygnańców Polskich w Ameryce przechowywanej w Rapperswilu*. Mają one niejednokrotnie formę opracowywanych tematycznie tomów przygotowywanych z zamysłem metodologicznym, np. *Powieści polskie XIX w., Colloquium charitativum 1645, Stosunki polsko-angielskie*, czy kartotek bibliograficznych do opracowywanego tematu; są też wśród nich czynione naprędce zapiski.

² Z. Stefanowska, *Wiktor Weintraub*, „Pamiętnik Literacki” 1991, z. 1, s. 314.

³ W. Weintraub, *Blaski i nędze dziejów życia prof. Tarlego*, Newton 1948.

Materiały związane z publikacjami książkowymi, rozprawami i artykułami pomieszczone zostały w 108 woluminach. Oprócz nich poczesne miejsce w dorobku twórczym zajmują prace edytorskie, do których materiał zajął 10 jednostek. Na podstawie tej części archiwaliów można prześledzić proces twórczy pisarza i badacza, poczynając od notatek do projektów, poprzez bruliony, maszynopisy z poprawkami oraz druki korektowe publikacji. *The poetry of Adam Mickiewicz* w maszynopisie z 1953 roku oraz odbitki korektowe książki z 1954 roku stanowią najstarsze z zachowanych materiałów do tejże monografii. W maszynopisach zachowały się również *Literature as Profecy* z 1959 roku, *Profesura i profecja* z 1974 roku, *Rzecz czarnolesska* z 1977 roku. Niestety, ze względu na kilkakrotne zmiany adresu pisarza nie zachowały się ich rękopisy. Natomiast fragmenty przygotowywanych książek, rozpraw, artykułów i przy tym bruliony listów znajdują się w pisanych ręcznie notatnikach z lat 1957–1987, które zostały ułożone chronologicznie w 15 jednostkach. Imponująca jest liczba artykułów zgromadzonych w 88 woluminach, publikowanych w czasopismach oraz wydawnictwach zbiorowych, których tytuły: *Pierwszy w Polsce futurysta* (o Julianie Tuwimie), *U źródeł publicystyki Józefa Conrada*, *Boy po latach*, *Hamlet. Zagadkowość Hamleta*, *Wacław Borowy – anglista* świadczą o szerokiej perspektywie zainteresowań badawczych.

Historię projektów badawczych, wymianę publikacji polonistycznych z „żelaznej kurtyny”, tematy organizowanych konferencji i sympozjów oraz wątki obecne w ówczesnych badaniach polonistycznych w kraju i za granicą można odnaleźć w bogatej korespondencji z Instytutem Badań Literackich PAN z lat 1957–1984 oraz jego przedstawicielami, m.in. Kazimierzem Wyką, Marią Renatą Mayenową, Stefanem Treuguttem, Ryszardem Górskim. Znajdziemy tutaj również m.in. umowy wydawnicze z lat 70. na opracowanie haseł do wydawnictw zbiorowych i słownikowych, umowy na przygotowanie opinii o dorobku naukowym oraz recenzowanie habilitacji pracowników IBL. Kontakty z działającymi w kraju uczonymi nasiliły się po pierwszym przyjeździe W. Weintrauba do Polski w 1958 roku. Od tego czasu datuje się trwająca do 1986 roku ścisła współpraca z „Pamiętnikiem Literackim”.

Papiery do działalności, oprócz publikowanych materiałów konferencyjnych, dają możliwość odtworzenia kalendarium wystąpień na forach publicznych. W 1959 roku na Uniwersytecie Jagiellońskim Weintraub wygłosił 3 wykłady otwarte: *Slawistyka w Stanach Zjednoczonych*, *Mickiewicz i poetyka Saint-Martina* oraz *Z problemów polskiego baroku*. W ramach współpracy z IBL w roku 1976 uczestniczył w konferencji *Dzieło literackie jako źródło historyczne*, na której przedstawił referat *Jan Kochanowski i Johannes Cochranovius – dwóch świadków historii*, w 1980 roku w 450. rocznicę urodzin poety przygotował wystąpienie pt. *Polityka w poezji Kochanowskiego. Muza i mamona* – taki tytuł nosiło wystąpienie Weintrauba w 1984 roku na warszawskiej Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Jan Kochanowski*. Był członkiem honorowym Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. W 1982 roku wystąpił na konferencji *The Polish Renaissance in its European context* zorganizowanej przez Indiana University, gdzie mówił na temat: *The Fame of Jan Kochanowski*. W roku następnym przedstawił referat *Norwid and the January Uprising* na Międzynarodowej Konferencji Norwidowskiej w Chicago, przygotowanej przez Norwid Society, działające przy tamtejszym uniwersytecie.

Wśród badaczy, którzy przez lata pozostawali w stałym kontakcie korespondencyjnym z W. Weintraubem, znaleźli się: belgijski slawista Claude Backvis, krakowski historyk kultury Henryk Barycz, historyk literatury Waław Borowy, związana z londyńską Biblioteką Polską Maria Danilewicz-Zielińska, krakowscy uczeni: Maria Dłuska, Tadeusz Ulewicz, Andrzej Borowski, badacz z IBL Andrzej Biernacki, krytyk literacki i poeta Stanisław Barańczak oraz redaktor i autor wydanego w latach 1964–1965 opracowania *Literatura polska na obczyźnie* Tymon Terlecki.

Objętościowo największy i jednocześnie najbardziej jednolity pod względem formy jest blok korespondencji, liczący 77 tomów. Całkowita liczba korespondentów wyłonionych na podstawie listów przychodzących przez 44 lata do W. Weintrauba wynosi 1485. Nadawcami 382 przesyłek były instytucje, w tym biblioteki polskie i zagraniczne realizujące kwerendy dla Weintrauba, uczelnie amerykańskie, polskie i angielskie, wydawnictwa i księgarnie, m.in. Spółdzielnia Wydawnicza Czytelnik, PWN, PIW czy Blackwells z Oxfordu. W tej grupie mieszczą się również redakcje czasopism, m.in. „Cambridge Journal”, „Comparative Literature”, „Dialog”, „Slavic Revue”, „Canadian Slavonic Papers”, „Poezja”, „Revue de Littérature Comparée”.

Najstarsze z listów znajdujących się w korespondencji W. Weintrauba – te, które przetrwały wojenną tułaczkę Weintraubów po Rosji po 1939 roku, ewakuację ambasady RP z Moskwy do Kujbyszewa oraz szlak przez Iran i Irak aż do Palestyny – pochodzą z okresu II wojny światowej, z wyjątkiem listu Rebeki Eugenii Weintraubowej, piszącej do syna w 1931 roku. Listy Zdzisława Broncela, Władysława Broniewskiego oraz Łukasza Kurdybachy pisane z Jerozolimy w latach 1944–1946 tworzą obraz sytuacji społecznej i politycznej w jednostkach wojskowych oraz dają wyobrażenie o działalności instytucji kultury polskiej podczas stacjonowania na Bliskim Wschodzie. Jako wątek przewodni pojawia się problematyka związana z redagowaniem dwutygodnika „W drodze”, wydawanego przez Polskie Centrum Informacji na Środkowym Wschodzie. Niezwykłym dokumentem owych czasów są 3 woluminy listów z lat 1945–1947, wymienianych codziennie między W. Weintraubem przebywającym w Londynie a jego żoną Anną pozostającą w służbie 2. Korpusu w Jerozolimie.

Ponad 130 listów Kazimierza Wierzyńskiego z lat 1944–1968 jest kontynuacją znajomości uczonego z poetą z lat 30. z okresu współpracy W. Weintrauba z wydawanymi w Warszawie „Wiadomościami Literackimi” i stanowi bogate źródło do badań nad powojenną, emigracyjną twórczością skamandryty. Również w środowisku literatów warszawskich doby międzywojennej bierze swe początki znajomość z redaktorem londyńskich „Wiadomości” Mieczysławem Grydzewskim. 284 listy Grydzewskiego z lat 1945–1968 opowiadają skrzęć się dowcipem i erudycją historię działalności tygodnika w Londynie. Artykuły Weintrauba drukowane były na łamach „Wiadomości” w rocznikach z lat 1946–1981.

Z lat 1946–1976 pochodzą 293 listy redaktora „Kultury” paryskiej, Jerzego Giedroycia, z którego piśmem W. Weintraub współpracował w latach 1947–1977 i w początkach działalności czasopisma odgrywał rolę eksperta w dziedzinie literatury angielskiej oraz reprezentanta Instytutu na obszarze brytyjskiego rynku wydawniczego. Wśród archiwaliów przekazanych do Biblioteki Jagiellońskiej znalazły się również kopie listów W. Weintrauba do Jerzego Giedroycia, których oryginały przechowywane są w Maisons-Laffitte.

Wiernym korespondentem i przyjacielem W. Weintrauba z kręgu „Kultury” był Gustaw Herling-Grudziński, którego 124 listy – poświęcone tematyce literackiej, strategiom wydawniczym „Kultury” oraz sporom emigracyjnym, jak też dotyczące osobistych doświadczeń pisarza – pochodzą z lat 1944–1988 i znaczą ślady stacjonowania Grudzińskiego w powojennych Włoszech, w Londynie, pracę w rozgłośni Radia Wolna Europa w Monachium, pobytu w Maisons-Laffitte, wreszcie okres życia w Neapolu.

Dwudziestodzieciuletnia korespondencja, zapoczątkowana w 1944 roku, łączyła W. Weintrauba z mieszkającym w Nowym Jorku lwowianinem Józefem Wittlinem. Przez ten okres Wittlin wystosował do Weintrauba 97 listów.

Teodor Parnicki korespondował z W. Weintraubem w latach 1944–1988, o czym świadczą 24 listy z różnych okresów – z pobytu Parnickiego w Jerozolimie w 1944 roku, w latach 60. w Meksyku, wreszcie w Warszawie. Znajomość z pisarzem – rówieśnikiem W. Weintrauba – sięga czasów pracy w ambasadzie polskiej w Kujbyszewie, ewakuowanej z Moskwy. Przyjaźń z okresu jerozolimskiego, obfitująca pokaźną korespondencją w latach 1953–1966, łączyła Parnickiego z Anną z Tenenbaumów Weintraubową. Korespondencja przychodząca do Anny Weintraubowej stanowi również część archiwum.

Wokół wątków pracy uniwersyteckiej w Ameryce skupia się tematyka 26 listów Czesława Miłosza z lat 1959–1987, pisanych z Francji i z Berkeley. Zapisem realiów epoki PRL oraz doświadczeń emigracyjnych są 64 listy dramaturga Sławomira Mrożka pisane w latach 1959–1978.

Podstawowym elementem pracy naukowej jest dostęp do literatury, który na gruncie emigracyjnym zapewniała W. Weintraubowi znajomość z Aleksandrem Jantą Połczyńskim. Listy Janty z lat 1953–1973 dotyczą głównie spraw antykwarycznych i wydawniczych, podobnie jak korespondencja wymieniana z Adamem Ciołkoszem w latach 1951–1952 oraz Lidią Ciołkoszową w latach 1951–1987. Oprócz bloków korespondencji trwającej przez wiele lat można znaleźć również pojedyncze listy od literatów takich, jak Zygmunt Haupt, Józef Mackiewicz, Leopold Tyrmand czy Halina Poświatowska.

Istotne dla biografii Weintrauba i przynależące bezpośrednio do jego archiwaliów są papiery rodzinne. W niewielkiej liczbie zachowały się listy rodzinne sprzed 1939 roku – list matki oraz kilka listów rodzeństwa. Dokumenty oraz fragmenty korespondencji Anny z Tenenbaumów Weintraubowej, jak również Marii Eweliny z Żółtowskich Weintraubowej pochodzą głównie z lat powojennych.

Wśród materiałów obcych, które weszły do archiwum, znajdują się m.in. prace seminaryjne, rozprawy doktorskie jego studentów i uczniów, obecnie polonistów amerykańskich – Lawrence’a Wolffa *A Polish Perspective on the Austro-Hungarian Compromise of 1867*, Davida A. Fricka *Smotrycki's Critical Use of Biblical Citations* czy praca doktorska Madeleine Geltman Levine *Julian Tuwim's Digressive Narrative Poem «Kwiaty polskie»* przygotowana na Harvard University.

Archiwalia nowojorskiej Fundacji Alfreda Jurzykowskiego, która stała się mecenasem polskiej działalności kulturalnej na emigracji, związane są z działalnością W. Weintrauba w Komitecie Doradczym Nagrody Fundacji w latach 1977–1988. W ostatnich latach życia W. Weintraub był przewodniczącym Komitetu. Jego kontakty z Fundacją datują się od 1971 roku, kiedy to dzięki funduszom tej instytucji powstała katedra języka i literatury

polskiej na Harvard University, której został profesorem. Sam też został uhonorowany nagrodą Fundacji w 1977 roku. Nagroda była przyznawana od 1964 roku, kiedy to otrzymali ją Zbigniew Herbert, Gustaw Herling-Grudziński, Sławomir Mrożek, Maria Ossowska, Roman Palester, Stanisław Pigoń i Kazimierz Wierzyński. Ze strony Fundacji pochodziło też wsparcie finansowe dla publikacji ogłaszanych przez Fundację Kościuszkowską w Ameryce. Wyjątkowo interesującym i użytecznym dla badań biograficznych zasobem w obrębie papierów fundacyjnych jest 6 jednostek *dossier* osób, które w latach 1976–1988 były nominowane lub uhonorowane nagrodą. Można wśród nich odnaleźć zarówno własnoręcznie pisane życiorysy, wykazy publikacji, jak też recenzje, opinie i referencje przygotowane przez specjalistów z danej dziedziny. Odnajdziemy tutaj informacje dotyczące m.in. poety Mirona Białoszewskiego, tłumaczki Zofii Chądzyńskiej, rzeźbiarza i scenografa Władysława Hasiora, reżysera Tadeusza Kantora, historyka literatury Anny Micińskiej, socjologa Jerzego Szackiego, fizyka Piotra Słonimskiego, filozofa ks. Józefa Tischnera. We fragmencie fundacyjnych papierów znalazły się 4 tomy korespondencji w sprawie działalności Fundacji oraz przyznawanych nagród, są w tych tomach ślady listownej wymiany myśli m.in. z Józefem Czapskim, Janem Lebensteinem, Stanisławem Lemem, Arturem Międzyrzeckim, Czesławem Miłoszem, Aleksandrem M. Schenkerem, Jerzym Turowiczem. W tej części korespondencji znalazły się także listy Elii Kazana oraz Paula Newmana z referencjami dla Johna Strasberga.

Archiwum Wiktora Weintrauba – jedno z największych archiwów osobowych, które trafiły w ostatniej dekadzie do BJ – stanowi zespół źródeł upamiętniających postać i działalność jego twórcy, jednocześnie jest materiałem wyjściowym dla współczesnych wielokierunkowych poszukiwań literaturoznawczych, historycznych i kulturowych.

